

תל עפולה

מבצר עפולה הצלבני\ממלוכי (1100-1300 לספירה)
שבראש הגבעה הדרומית של תל עפולה

אליעזר ליפא סוקניק

תל עפולה הוא תל עתיקות הנמצא בלב העיר עפולה ובו עשר שכבות המעידות על יישוב כמעט רציף בן אלפי שנים של העיר, למן התקופה הכלכליתית המאוחרת ועד לתקופה האיובית במאה ה-13. בשנת 2019, בתום פרויקט משותף של עיריית עפולה ורשות העתיקות, ולאחר שנים רבות בהן עמד מוזנח, הפך תל עפולה לאתר ציבורי מטופח ונגיש, המאפשר לציבור ללמוד על ההיסטוריה של ההתיישבות בעיר.

גילוי התל

העיר העברית עפולה נוסדה בשנת 1925 על ידי חברה ציונית מיישבת בשם קהילת ציון אמריקאית. החברה רכשה את אדמות עפולה כיחידה אחת מידי של פאודל ערבי נוצרי בשם אליאס סורסוק ששכן בביירות והיה הבעלים שלהן. האריסים שעבדו עבורו את הקרקע שכנו בכפר זעיר בשם "איל פולה" שמיקומו היה בלב השטח העירוני של עפולה, כשזו נבנתה. בכפר, שבתיו היו בקתות חימר רעועות, התגוררו כחמש מאות תושבים. עם מכירת אדמות עפולה לחברת קהילת ציון, פונו מהן האריסים הערבים תמורת פיצוי נמוך.

בלב הכפר הערבי התנשאה גבעה ששימשה בתור המזבלה של הכפר. בין ראשוני התושבים של עפולה היו אחדים שעסקו בחקלאות. החקלאים המקומיים וחקלאי המושבים הסמוכים החלו להשתמש בעפר שנערם על הגבעה, העשיר בחומרים אורגניים, כדומן לשדותיהם. תוך כדי כך נחשפו על הגבעה שרידיהם של מבנים עתיקים. מחלקת העתיקות של ממשלת המנדט הבריטי הורתה להפסיק מיד את חפירת הזבל והנהלת ההסתדרות הציונית הקציבה סכום כסף למחלקה לארכאולוגיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, לשם ביצוע חפירות בגבעה. לצורך כך הגיעה לעפולה חבורת חוקרים בראשותו של הפרופסור אלעזר ליפא סוקניק. החוקרים ביצעו במשך שלושה שבועות חפירות במקום ואז נתגלה כי הגבעה היא למעשה תל עתיקות.

הממצאים

סרקופגים מהתקופה הרומית (מאה 2-4 לספירה) בשימוש משני בקירות המבצר

על התל נתגלו שרידי מגדל מרובע בנוי אבנים גדולות. בקירותיו משולבים בשימוש משני סרקופגים מן התקופה הרומית, המאות השנייה, השלישית והרביעית לפני הספירה, שעליהם חקוקים עיטורים גאומטריים. המגדל נבנה בתקופה הצלבנית או הממלוכית. החופרים חשפו בתל קברי אדם, שרידי גת וחרסים שונים ובהם להבי מגל וראשי חצים המעידים על קדמוניותו של היישוב.

פרופסור סוקניק שב וביצע חפירות בתל בשנים 1931 ו-1937, ולאחר מכן נערכו בתל חפירות נוספות על ידי הארכאולוגים עמנואל בן דור בשנת 1950 ומשה דותן בשנת 1951. בחפירות אלו נתגלו ממצאים נוספים ובהם בית קברות מתקופת הברונזה התיכונה ובקברים נמצאו קנקנים, קדרות וקערות מחרס. באחד הקברים

שער הכניסה למבצר

נתגלתה צלמית - פסדון קטן ממדים בצלם אדם. בסך הכל נתגלו בתל עשר שכבות, זו מעל לזו, החל משלהי ראשית התקופה הכלכלית (ראשית התקופה הכנענית) ועד לימי הביניים.

בשנת 1999 נערכה בסמוך לתל עפולה חפירת הצלה. החפירה בוצעה בשטח מישורי הגובל במורדותיו המזרחיים של התל, לקראת עבודות בנייה שהתבצעו עליו. הצורך בחפירה נוצר לאחר שפסולת בניין שנערמה על פני השטח פונתה באמצעות דחפור ונגרמו נזקים כבדים לשרידים ארכאולוגיים שהיו בו. בחפירה נתגלו שרידי יישוב מן התקופה הרומית, קירות, רצפות אבן ושברי כלי חרס.

התוכנית לשיקום התל

רשות העתיקות ביצעה בשנת 2015 עבודות חפירה בתל עפולה. החפירות בוצעו בתיאום עם עיריית עפולה העומדות לשקם את התל ולהפכו לאתר מטופח ונגיש לציבור, המיועד להנצחת המורשת ההיסטורית של העיר. השרידים שנחשפו בחפירה זו בתל ובסביבתו הקרובה, נחשפו מתחת למפלס פני השטח. בחפירה נתגלו שרידי יישוב מן התקופה הרומית, ושברי כלי חרס רבים מתקופת הברונזה הקדומה. השרידים כוללים קירות ורצפות. הקירות בנויות אבני גיר גדולות, שהונחו על מסד אבני גויל (אבנים במצבן הטבעי, כפי שהם נמצאות בשטחים הפתוחים).

בשנת 2017 הושלם שיפוץ המקום, האבנים העתיקות סומנו ונסלל שביל גישה במעלה התל אל רחבת התל שרוצה מחדש.

לקריאה נוספת

- עיר יזרעאל - עפולה בת כ"ה, הוצאת המועצה המקומית עפולה, 1950 עמ' 46–49.
- אנציקלופדיה לחפירות ארכאולוגיות בארץ ישראל, הוצאת מסדה והחברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה, 1970. כרך ב' עמ' 464–466.
- שבתאי גל און, עפולה לגבורות - שמונים שנה לעיר יזרעאל. הוצאת עיריית עפולה, 2005, עמ' 20.
- זאב וילנאי, אריאל אנציקלופדיה לידיעת ארץ ישראל, הוצאת עם עובד, 1979, עמ' 5949–5952.

קישורים חיצוניים

- א. שמואל, תל עפולה (<https://www.nli.org.il/he/newspapers/dav/1956/05/21/01/article/48?&dliv=no>)
- צבי אילן, קדמוניות עפולה (<https://www.nli.org.il/he/newspapers/dav/1975/07/25/01/article/198?&dli>)
- תל עתיקות עפולה (<https://sites.google.com/a/nofim.tzafonet.org.il/afula/home/tyqwt-hyr>) באתר Sites Google

